

Monika Menke

**PRAWA I OBOWIĄZKI EKSKLAUSTROWANEGO
ZAKONNIKA/ZAKONNICY**

WPROWADZENIE

Życie konsekrowane jest stałym sposobem życia (*stabilis vivendi forma*) i jest stanem w Kościele (*status*), zwykle przeżywanym we wspólnocie zakonnej (kan. 573, 574, 607 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹). Mogą jednak zdarzyć się sytuacje, w których zakonnik czy zakonnica znajdzie się w sytuacji, w której będzie miał problem ze współżyciem z innymi w klasztorze lub inni współbracia czy współsiostry będą mieć problem z konkretnym zakonnikiem/zakonnica. Oprócz krótkoterminowej możliwości zamieszkania poza wspólnotą w takich sytuacjach, istnieje również możliwość eksklustracji, rozumianej jako prawny sposób radzenia sobie z konkretną sytuacją. W artykule uwaga zostanie zwrócona na instytucję eksklustracji w instytucie zakonnym, a zwłaszcza na prawa i obowiązki zakonnika względem danego instytutu zakonnego. Z uwagi na fakt, iż kwestia ta może być regulowana, oprócz prawa powszechnego, także

---

DR MONIKA MENKE – Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu; adres do korespondencji: Univerzitiň 22, 771 11 Olomouc, Republika Czeska; e-mail: monika.menke@upol.cz; <https://orcid.org/0000-0002-2814-2524>

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

w prawie poszczególnych instytutów zakonnych (*ius proprium*), Autor będzie czerpać w tym wymiarze (i jako przykład) z prawa własnego Zakonu Dominikańskiego: konstytucji i zarządzeń braci dominikanów, mniszek dominikanek i Czeskiej Kongregacji Sióstr Dominikanek.

1. POJĘCIE I TYPY EKSCLAUSTRACJI

Jednym z podstawowych elementów teologiczno-kanonicznych instytutów zakonnych jest doświadczenie życia we wspólnocie braci lub sióstr (*vita fraterna in communitate*). Jeśli konieczne jest, aby to wspólne doświadczenie było z jakiegoś powodu w odniesieniu do konkretnego zakonnika (zwykle ze stałymi ślubami) [Kiwior 1995, 120; Kowal 1997, 120]² czasowo ograniczone, prawo przewiduje dwie możliwości: zezwolenie na pobyt poza wspólnotą (w przypadku stosunkowo krótko trwającej nieobecności)³ lub eksklaustracja. Obie sytuacje mogą, ale nie muszą, prowadzić do definitywnego odejścia z instytutu (choćby KPK/83 wspomina o eksklaustracji w sekcji dotyczącej wystąpienia z instytutu zakonnego); dlatego jest to raczej narzędzie do rozwiązania aktualnego problemu⁴, któremu może pomóc czasowa przerwa [Kowal 1997, 117]. Eksklaustracja jest w przeciwieństwie do zezwolenia na pobyt poza wspólnotą (kan. 665 § 1 KPK/83)

---

² W szczególnym przypadku (jeśli jest to celowe) możliwa jest również eksklaustracja zakonnika ze ślubami czasowymi: np. wytyczne proceduralne dominikanów przewidują taką możliwość. W. Kiwior stwierdza w swoim artykule, że istnieją różne opinie na temat możliwości eksklaustracji zakonnika o ślubach czasowych. Ostatecznie nawet J. Kowal nie wyklucza takiej możliwości, choć twierdzi, że „obecny Kodeks Prawa Kanonicznego nie przewiduje możliwości udzielenia indultu eksklaustracji na prośbę profesa ślubów czasowych”. W kanonach 638-639 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. brakowało tego określenia, obecnie zaś jest wyrażone w wyraźnych słowach, choć w praktyce nie zawsze przestrzegane. Nie zawsze, bowiem J. Torres, podsekretarz ówczesnej Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, informuje, iż praktyka Stolicy Świętej w udzielaniu eksklaustracji nie zważa na to ograniczenie, gdy istnieją rzeczywiste poważne przyczyny.

³ W takim przypadku, bez jakichkolwiek konsekwencji dotyczących praw i obowiązków zakonnika, właściwe prawo instytutu może jednak zawierać pewne szczególne ograniczenia, np. dotyczące czynnego lub biernego prawa wyborczego.

⁴ Istnieją różne opinie na temat systematyzacji eksklaustracji w systemie prawa zakonnego. Większość autorów nie ma wątpliwości co do włączenia tego instrumentu w części dotyczącej wyłączenia członków z instytutu, ale na przykład Ghirlanda umieszcza eksklaustrację w rozdziale poświęconym życiu wspólnemu.

rozumiana jako tymczasowe odejście z instytutu zakonnego, co najmniej ze wspólnoty. Indult eksklaustracji jest indywidualnym aktem administracyjnym, reskryptem, który musi spełniać formalne cechy takiego dokumentu, a pod względem treści powinien zawierać takie postanowienia, które zapobiegałyby praktycznym problemom zakonników w momencie eksklaustracji. Jest to łaska, co oznacza, że właściwy organ może odmówić jego przyznania bez konieczności uzasadniania swojej decyzji, ale także, że odbiorca łaski nie musi z niej korzystać (por. kan. 59 § 1 i kan. 71 KPK/83). Eksklaustracja pociąga za sobą zachowanie ślubów i wynikających z nich zobowiązań, a także zależność od instytutu, wraz z jednoczesnym przerwaniem zobowiązań i praw, których nie można połączyć z nową tymczasową formą życia. Zasady dotyczące eksklaustracji są określone zarówno przez prawo powszechnie, jak i przez prawo samego instytutu religijnego, który zazwyczaj tworzy własne przepisy proceduralne. Ustawodawstwo kodeksowe wymienia trzy rodzaje eksklaustracji (na żądanie, nakazane, mniszek), a nauka prawa kanonicznego wyróżnia więcej rodzajów⁵. Najczęściej jest to *eksklaustracja na prośbę* (kan. 686), to znaczy udzielana przez przełożonego generalnego (np. u dominikanów mistrza zakonu) na prośbę zakonnika, za zgodą jego rady, na okres maksymalnie 5 lat⁶, a w przypadku duchownych za zgodą ordynariusza miejsca, w którym duchowny ma zamieszkać. Najnowsza zmiana w kan. 686 KPK/83 została wprowadzona w motu proprio papieża Franciszka *Competentias quasdam discernere*, kiedy to możliwy okres eksklaustracji został wydłużony z trzech do pięciu lat⁷. Sytuacja jest specyficzna w przypadku *eksklaustracji mniszek*, niezależnie od okresu, na jaki ma być udzielona. Jedynie Stolica Apostolska (Dykasteria ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego) miała kompetencję do wydania pozwolenia mniszkom zgodnie z kan. 686 § 2. Powodem tej wyłączości była odrębna specyfika

⁵ Np. Kiwior podaje 6 rodzajów eksklaustracji: eksklaustrację zwykłą nie przekraczającą trzech (obecnie pięciu) lat; eksklaustrację zwykłą przekraczającą zwykły czas; eksklaustrację mniszek; eksklaustrację nałożoną; eksklaustrację *ad experimentum*, eksklaustrację kwalifikowaną.

⁶ W praktyce Dykasterii czas eksklaustracji kumuluje się, więc jeśli zakonnik powraca do wspólnoty i po pewnym czasie ponownie prosi o eksklaustrację, należy to wziąć pod uwagę.

⁷ Francesco PP., Lettera apostolica in forma di motu proprio *Competentias quasdam discernere* con la quale vengono mutate alcune norme del CIC e CCEO (11.02.2022), https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20220211-motu-proprio-assegnare-alcune-competenze.html [dostęp: 04.07.2024].

powołania mniszek, jak też obowiązek zachowania przez nich klauzury o wiele surowszej niż w innych instytutach zakonnych, od której na dłuższy czas może zwalniać tylko Stolica Apostolska [Kowal 1997, 128]. Klauzura mniszek i niektóre inne aspekty ich życia zostały na nowo uregulowane przez papieża Franciszka w konstytucji apostolskiej *Vultum Dei quaerere*⁸ i w instrukcji wykonawczej Kongregacji Instytutów Życia Konsekwentnego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Cor orans*⁹, co doprowadziło do pośredniej nowelizacji § 2 kan. 686 KPK/83. Zgodnie z nr. 177 CO, pozwolenie na eksklaustrację mniszek może być teraz udzielone na okres do jednego roku przez wyższą przełożoną za zgodą jej rady, po konsultacji z biskupem diecezjalnym lub zewnętrznym ordynariuszem zakonnym, a zgodnie z nr. 130 i 178 pozwolenie to może być następnie przedłużone na kolejne dwa lata przez przewodniczącą federacji za zgodą jej rady. Aby jednak takie zezwolenie mogło zostać udzielone, prezydent federacji musi, przed przedłożeniem wniosku radzie federalnej, uzyskać pisemną opinię przełożonej wyższej mniszki o ślubach trwałych, która prosi o przedłużenie indultu, wyrażoną kolegiałnie razem z radą klasztoru, po wcześniejszym uzyskaniu zgody ordynariusza miejsca, w którym mniszka ma zamieszkać oraz opinii przełożonego zewnętrznego – biskupa diecezjalnego albo kompetentnego ordynariusza zakonnego (nr 179 CO). Każde kolejne przedłużenie indultu eksklaustracyjnego jest zastrzeżone wyłącznie Stolicy Świętej (nr 180 CO; kan. 686 § 1 KPK/83). Prawo własne może określać szczególne procedury postępowania dotyczące wysłania prośby i ewentualnej interwencji przełożonej lokalnej i biskupa diecezjalnego lub zewnętrznego przełożonego zakonnego, w zależności od tego, komu podlega klasztor mniszek. Również (ale nie tylko) z tego „rozluźnienia” praktyki w przypadku mniszek można dostrzec dalszą zmianę w postrzeganiu klauzury papieskiej, która ma być środkiem, ochroną i specyficzną formą oderwania mniszek od

---

⁸ Tenże, *Costituzione apostolica Vultum Dei quaerere* sulla vita contemplativa femminile (29.06.2016) [dalej: VDQ], http://w2.vatican.va/content/francesco/it/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20160629_vultum-dei-quaerere.html [dostęp: 04.07.2024].

⁹ *Congregazione per gli Istituti di vita consacrata e le Società di vita apostolica, Istruzione applicativa della costituzione apostolica Vultum Dei quaerere sulla vita contemplativa femminile Cor orans* (01.04.2018) [dalej: CO], https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccsrlife/documents/rc_con_ccsrlife_doc_20180401_cor-orans_it.html [dostęp: 04.07.2024], nr 177, 130, 178.

świata w celu „szukania oblicza Boga” (*Vultum Dei*), ale nie celem samym w sobie¹⁰.

Indult eksklaustracji jest zazwyczaj przyznawany na czas określony. W przypadku konieczności przyznania indultu „na czas konieczny”, tylko Stolica Apostolska (lub biskup w przypadku instytutu na prawie diecezjalnym) może go udzielić. Przedłużenie zezwolenia na eksklaustrację lub zezwolenia na okres dłuższy niż pięć lat jest zastrzeżone dla Stolicy Apostolskiej lub, w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym, do biskupa diecezjalnego siedziby domu zakonnego. Logika tego nie do końca łatwego zezwolenia ma na celu uniknięcie przypadków tak zwanych „wiecznie eksklaustrowanych zakonników”. Powody, dla których zakonnik prosi o eksklaustrację, mogą być różne – ale zawsze muszą być poważne, prawdziwe i słuszne oraz muszą być sformułowane w własnej prośbie zakonnika na piśmie (por. kan. 686 § 1 KPK/83). Komentatorzy wymieniają różne konkretne powody, np. trudna sytuacja rodzinna wymagająca obecności zakonnika w domu rodzinnym, kryzys powołania zakonnego, brak odpowiedniego zdrowia, fundacja nowego instytutu, działalność apostolska, która nie jest podejmowana w imieniu własnego instytutu zakonnego [Kiwior 1995, 4]. Wniosek należy złożyć zgodnie z własnymi regułami¹¹ swojego instytutu zakonnego do najwyższego przełożonego. *Ius proprium* może stanowić, że przełożony zakonny (zwykle wyższy) jest zobowiązany dołączyć swoją opinię do prośby zakonnika, wyrażonej z radą przełożonego lub bez niej. Wnioskodawca zwykle dołącza do swojego wniosku inne dokumenty: życiorys; jeśli jest bratem w formacji początkowej, raport od Mistrza Studentów; jeśli jest diakonem zakonnym lub kapłanem, również pisemne pozwolenie od ordynariusza miejsca, w którym zamierza mieszkać w czasie eksklaustracji. Jeśli brat lub siostra będą mieszkać w innej prowincji zakonnej, wymagana jest uprzednia zgoda prowincjała tej prowincji. Należy również dołączyć: protokół Rady Prowincjalnej (która zajmowała się jego sytuacją z głosem doradczym); osobiste oświadczenie wyższego przełożonego (prowincjała), które może zawierać polecenie ds. noszenia lub nie noszenia habitu zakonnego lub inne zalecenia; i wreszcie wszelkie inne

¹⁰ Więcej na temat rozwoju klauzury zakonnicy, por. Menke 2017, 91-114.

¹¹ Na przykład bracia dominikanie (Zakon Braci Kaznodziejów), z których praktyki skorzystałam, podsumowują te praktyki w: *Order of Preachers: Procedures and Documents for Cases before the General Curia and the Holy See* (opracowane w 2022 r. przez fr. Benjamin EARL OP Procurator General).

dokumenty, które mogą być przydatne do wyjaśnienia sytuacji (np. oświadczenie przełożonego miejscowego czy raport medyczny)¹². W przypadku prośby o pozwolenie na eksklaustrację powyżej pięciu lat, prośba zakonnika skierowana do papieża ma identyczną treść. Po udzieleniu indultu eksklaustracji jest on zazwyczaj przekazywany zakonnikowi za pośrednictwem jego wyższego przełożonego (prowincjała, przełożonej prowincjalnej, itp.) lub jego delegata w sposób formalnie poprawny¹³.

Trzeci typ to eksklaustracja nałożona (*exclaustratio ad nutum*): na prośbę przełożonego wyższego i za zgodą jego rady, Stolica Apostolska może, z poważnych powodów umiarkowania i miłości, nakazać członkowi instytutu na prawie papieskim lub biskup diecezjalny zakonnikowi instytutu na prawie diecezjalnym, aby żył poza wspólnotą zakonną. W przypadku takiej eksklaustracji (tj. eksklaustracji wbrew woli zakonnika/zakonnicy, kan. 686 § 3) procedura różni się tym, że zakonnik musi zostać uprzedzony o tym kroku i należy zabezpieczyć jego prawo do obrony (nie jest to jednak kara *sensu stricto*, lecz środek karny o charakterze administracyjnym). Ustawodawca w kan. 686 § 3 KPK/83 wymaga poważnego charakteru przyczyny, ale także zachowania słuszności i miłości (*ob graves causas, servata aequitate et caritate*). Sytuacja w tym przypadku jest opisana w załączniku do wniosku przez przełożonego (który powinien zebrać dowody i świadectwa), a nie przez samego zakonnika. Zakonnik powinien mieć możliwość dokonania poprawy w jasno określonych krokach i czasie, a tylko w przypadku braku poprawy prowincjał powinien przesłać dowody, wraz ze swoją opinią i opinią rady, do przełożonego generalnego. Jeśli przełożony generalny i rada generalna wyrażą zgodę, prokurator generalny przedkłada sprawę Stolicy Apostolskiej w celu podjęcia decyzji o proklamacji. W przypadku instytutów na prawie diecezjalnym decyzję tę może podjąć biskup diecezjalny. Jeśli zakonnik chce bronić się przed tą eksklaustracją nałożoną, musi postępować na drodze rekursu administracyjnego,

---

¹² Tamże, s. 16-17.

¹³ Zakonnik i prowincjał podpisują i datują otrzymanie indultu; oryginał zatrzymuje zakonnik, prowincjał zachowuje kopię i, jeśli to konieczne, wysyła fotokopię podpisanego dokumentu do prokuratora generalnego. Jeśli zakonnik odmawia złożenia podpisu, prowincjał powinien przygotować dokument poświadczający, że ogłoszenie miało miejsce w określonym dniu i miejscu, a deklaracja ta powinna być podpisana przez niego i świadka. Jeśli nie jest możliwe osobiste ogłoszenie indultu (np. nie jest jasne, gdzie znajduje się brat lub siostra), alternatywną metodą może być wywieszenie na klasztornej tablicy ogłoszeń przydziału zakonnika na 15 dni, poświadczone podpisem przeora.

zgodnie z procedurami i terminami określonymi w kan. 1734-1737 KPK/83. Czas trwania nałożonej eksklaustracji zależy od decyzji organu nakazującego, teoretycznie może być on nieograniczony [Stokłosa 2014, 58]. Powody w tym przypadku są zwykle bardziej skoncentrowane na braterskim życiu wspólnoty, a mniej na indywidualnych problemach zakonnika (choć często są one ze sobą powiązane): trudności w życiu we wspólnocie spowodowane chorobą lub osobistymi cechami zakonnika (zwłaszcza z powodów psychicznych), poważne zakłócenie życia wspólnoty, wyrządzenie szkody wspólnocie lub samemu sobie. Celem braterskiego współżycia jest wsparcie członków instytutu w wypełnianiu własnego powołania, natomiast świadectwo wspólnego życia powinno być przykładem powszechnego pojednania w Chrystusie (por. kan. 602 KPK/83), celem nie jest to, by problematyczny zakonnik zniszczył wspólnotę, ani to, by wspólnota zniszczyła jego. Dla kompletności należy zauważyć, że praktyka Stolicy Apostolskiej zna jeszcze dwie inne formy eksklaustracji, niewymienione bezpośrednio w KPK/83, z których obie stopniowo zacierają do sekularyzacji zakonnika. Sytuacja eksklaustracji *ad experimentum* jest stosowana w przypadku duchownych, którzy zacierają do opuszczenia instytutu zakonnego, ale chcą pozostać duchownymi (diecezjalnymi). W jej trakcie zakonnik zostaje zwolniony ze swoich zobowiązań wobec przełożonego zakonnego. Z powodu egzaminu podlega biskupowi diecezjalnemu, który ma prawo nakładać na zakonnika obowiązki i zadania bez zgody kompetentnego przełożonego zakonnego instytutu. Jeśli nie dojdzie do stałego włączenia do diecezji, instytut musi ponownie przyjąć zakonnika [Stokłosa 2014, 46]. Drugim przypadkiem jest tak zwana eksklaustracja kwalifikowana w szczególnych przypadkach kapłanów zakonnych, którzy doświadczają kryzysu w swoim życiu kapłańskim i zakonnym, ale jednocześnie istnieje uzasadniona nadzieja, że mogą go przezwyciężyć. Dykasteria zezwala tym zakonnikom na tymczasowe życie w świecie, zgodnie ze świeckim stylem życia, z dyspensą od zobowiązań wynikających z przyjętych święceń, ale oczywiście z zobowiązaniem do zachowania ślubu dożywotniego celibatu [Ruessmann 1995, 19]. W obu przypadkach taka eksklaustracja jest tymczasowym rozwiązaniem umożliwiającym zakonnikom integrację z innym stylem życia, a indult w obu przypadkach może być wydany wyłącznie przez Stolicę Apostolską [Kiwior 1995, 131-32].

2. POWODY EKSKLAUSTRACJI

Powody złożenia wniosku o eksklaustrację mogą być różne, ale zazwyczaj są to przyczyny czasowe o charakterze zewnętrznym¹⁴. Odpowiadają one temu, w jaki sposób prawa i obowiązki zakonników i zakonnice są określane przez KPK/83 lub przez prawo własne instytutu (por. kan. 662-672) i w jakim stopniu zakonnik ma problemy w którymkolwiek z tych obszarów. Byłoby wskazane, aby własne prawo instytutu określało okoliczności, w których można ubiegać się o eksklaustrację¹⁵, pozostawiając zawsze decyzję kompetentnemu przełożonemu. Każda eksklaustracja powinna być poprzedzona próbą rozwiązania problemu zakonnika, który prosi lub któremu ma być nałożona eksklaustracja. Wysiłki te mogą przybierać różne formy, wymagają obustronnej komunikacji między zakonnikiem a przełożonymi, aby obie strony zrozumiały prawdziwe powody eksklaustracji i mogły znaleźć inne rozwiązanie. Formy pomocy obejmują modlitwę, kierownictwo duchowe, uczestnictwo w rekolekcjach, zapewnienie wakacji i odpoczynku, zmianę domu zakonnego, itp. [Ruessmann 1995, 111]. Powody złożenia wniosku o eksklaustrację powinny być poważne (*gravi de causa*) i zakonnik powinien je określić w prośbie o indult, a ustawodawca kodeksowy zawsze pozostawia ich ocenę do uznania przełożonego wyższego. Przykłady te są następujące: długotrwała choroba zakonnika¹⁶, długotrwała choroba w rodzinie pierwotnej i odpowiedzialność za bliskich krewnych, której obecnie nie może przejąć inny krewny i potrzebna jest pomoc zakonnika, problem wśród konkretnych osób we wspólnotcie, którego nie można rozwiązać w inny sposób (np. poprzez przeniesienie zakonnika do innej wspólnoty lub prowincji), osobisty kryzys życia zakonnego, który zakonnik chce rozwiązać poprzez przebywanie poza wspólnotą, może to być również wykonywanie osobistego apostołatu, który nie jest właściwy dla

¹⁴ Z pewnością nie są to konsekwencje złamania ślubów lub deliktu zakonnika. Wręcz przeciwnie, nałożona eksklaustracja jest często wynikiem okoliczności o charakterze dyscyplinarnym.

¹⁵ Nie jest to jednak częste w prawie własnym instytutu: jako przykład należy odwołać się ponownie do Konstytucji Braci Dominikanów, Konstytucji mniszek dominikanek i Konstytucji siostr czeskiego zgromadzenia dominikanek: w żadnym z nich nie możemy znaleźć takiego przepisu, a jedynie utrata czynnego prawa wyborczego brata lub mniszki jest rozpatrywana w odniesieniu do eksklaustracji.

¹⁶ Krótsze leczenie choroby, studia lub wykonywanie apostołatu są powodami do pozwolenia na przebywanie poza wspólnotą według kan. 665 KPK/83, a nie do eksklaustracji.

rodziny zakonnej, której zakonnik jest członkiem, itp. [Zubert 1996, 278]. W przypadku nałożonej eksklaustracji te ważne powody powinny być również prawnie możliwe do udowodnienia na zewnątrz. Nie zawsze musi to być zachowanie świadome i celowe (zawinione) ze strony zakonnika, ale także zachowanie spowodowane na przykład jego chorobą psychiczną lub umysłową i poważnie wpływające na wspólnotę. Prośba do Stolicy Apostolskiej powinna zawierać raport medyczny dotyczący tych powodów [tamże, 279; Ruessmann 1995, 69]. Sygnatura Apostolska również skomentowała te poważne powody eksklaustracji. Są nimi: naruszenie obserwancji, nieposłuszeństwo, kłótni lub bardzo trudny charakter, który nie jest powodem do wydalenia, ale poważnie zakłóca spokój wspólnoty; może to być także odmowa posłuszeństwa i podporządkowania się przełożonym, poważne i powtarzające się naruszenie ślubów, podżeganie i zachęcanie do bójek i kłótni, surowe sposoby postępowania z innymi, które są nie do zniesienia dla członków wspólnoty, oszczerstwa z poważnymi konsekwencjami dla instytutu [Ruessmann 1995, 106].

3. SKUTKI EKSKLAUSTRACJI: NOWE PRAWA I OBOWIĄZKI ZAKONNIKA

Konsekwencje indultu są podobne w przypadku eksklaustracji zakonnika i zakonnicy, nieco inne (coś więcej) w przypadku duchownego (diakona lub kapłana). Nie chodzi tylko o pozwolenie na życie poza klauzurą, poza właściwą wspólnotą zakonną, do której zakonnik został włączony przez przełożonych. Eksklaustrowany zakonnik (kan. 687) jest, ogólnie mówiąc, uwolniony od obowiązków niezgodnych z jego nowym sposobem życia, ale pozostaje w zależności od swoich przełożonych, związany zakonnymi ślubami ubóstwa, czystości i posłuszeństwa, i dlatego powinien starać się żyć zgodnie z tymi ślubami. Jest on zwolniony jedynie z obowiązków niezgodnych z jego nowym statusem. To postanowienie KPK/83 nie jest bardzo szczegółowe, mówi jedynie o niektórych obowiązkach, z których zakonnik może lub nie może zostać zwolniony, a resztę pozostawia do decyzji przełożonym, stwierdzając, że eksklaustrowany „pozostaje w zależności i pod opieką swoich przełożonych, jak również ordynariusza miejsca, zwłaszcza gdy jest duchownym”. Przede wszystkim nie może być zwolnienia ze ślubu czystości, ponieważ byłoby to sprzeczne ze stanem (*status*), który zakonnik

wybrał, choć warunki realizacji są teraz inne. Ponieważ ślub posłuszeństwa nie może być realizowany w taki sam sposób jak w klasztorze, a zakonnik zwykle musi się w jakiś sposób utrzymać, realizacja zarówno ślubu posłuszeństwa, jak i ślubu ubóstwa¹⁷ powinna zostać zmodyfikowana w indultcie [Kiwior 1995, 135]. Indult jest wydawany na piśmie, skierowany do konkretnej osoby na konkretny wniosek, określony zgodnie z przyczynami i okolicznościami podanymi przez wnioskodawcę. Treść powinna określać te prawa i obowiązki:

1) Wskazanie czasu: tj. data rozpoczęcia eksklaustracji (data, w której indult staje się obowiązujący) i data zakończenia eksklaustracji (data, w której indult przestaje obowiązywać) [Kałowski 1999, 240];

2) Różne stwierdzenia: tj. fakt, że zakonnik poprosił o eksklaustrację; powody, dla których o nią poprosił; fakt, że najwyższy (generalny) przełożony i jego rada zgodzili się na eksklaustrację; w przypadku duchownego – zaistnienie zgody ordynariusza miejsca;

3) Modyfikacja obowiązku noszenia habitu: indult powinien określać, czy zakonnik może nosić habit (zwykle nie lub tylko podczas aktów liturgicznych). Jeśli indult nie reguluje noszenia habitu, pojawia się pytanie, czy zakonnik może sam o tym decydować: B.W. Zubert stwierdza, że tak, zwłaszcza jeśli powodem eksklaustracji był kryzys powołaniowy i zakonnik chce poza instytutem zakonnym i życiem we wspólnocie zastanowić się nad swoim powołaniem [Zubert 1996, 282]. Andrés przeciwnie twierdzi, że decyzja ta nie podlega rozstrzygnięciu eksklaustrowanego zakonnika, ponieważ (o ile nie stwierdzono inaczej) jest on zobowiązany do przestrzegania przepisów kan. 669 § 1 KPK/83, który nakłada na zakonników obowiązek noszenia habitu, oraz przepisów prawa właściwego instytutu [Andrés 1999, 606];

4) Utrata prawa głosu: chociaż kan. 687 stwierdza to i zazwyczaj szczegółowo określa własne prawo instytutu¹⁸ należy stwierdzić, że zakonnik nie ma czynnego i biernego prawa głosu w instytucie podczas eksklaustracji. Według niektórych autorów ten skutek eksklaustracji jest raczej

---

¹⁷ Zazwyczaj, jeśli zakonnik jest w stanie, sam troszczy się o swoje utrzymanie i dobrze jest, jeśli instytut wie, gdzie i jak to robi. W przypadku eksklaustracji nałożonej sytuacja jest bardziej delikatna, a instytut starający się o taką eksklaustrację będzie musiał przyjąć na siebie pewne obowiązki w tym zakresie.

¹⁸ Np. w statutach dominikanów stwierdza się (zgodnie z kan. 687), że w ciągu roku od ostatecznego powrotu nie ma głosu czynnego (LCO 441, 1°-2°).

karą. Z drugiej strony logiczne jest, że zakonnik, który mieszka poza domem zakonnym, nie może mieć wystarczającej znajomości warunków życia wspólnoty, w której mają się odbyć wybory, ani nie może wziąć pełnej odpowiedzialności za swój wybór. Niemożliwe jest również, aby był przełożonym w momencie eksklaustracji [por. Zubert 1996, 282];

5) Określenie sposobu zależności od instytutu podczas eksklaustracji, a także określenie osoby, z którą zakonnik będzie miał główny kontakt podczas eksklaustracji;

6) Ustanowienie prawa i obowiązku natychmiastowego powrotu do instytutu w przypadku ustania przyczyn eksklaustracji; indult eksklaustracji nie musi być wykorzystywany przez zakonnika przez cały okres jego skuteczności. Po ustaniu przyczyn eksklaustracji ma on prawo powrotu do domu zakonnego, do którego zgodnie z prawem należy. Ta możliwość powrotu wcześniej niż określa to indult wynika z samej natury indultu, który *de iure* jest reskryptem udzielającym łaski, z której odbiorca łaski nie musi korzystać;

7) Postanowienie, że duchowny zakonny znajduje się pod opieką konkretnego ordynariusza miejscowego i określenie miejsca zamieszkania; jest to również powodem, dla którego w takim przypadku zgoda ordynariusza miejsca, w którym duchowny ma zamieszkać, musi poprzedzać eksklaustrację;

8) Własna odpowiedzialność finansowa zakonnika w czasie eksklaustracji (eksklaustrowany zakonnik musi samodzielnie ponosić dochody i wydatki finansowe). Chociaż ślub ubóstwa jest w ten sposób zmodyfikowany, pozostaje zasadą, że wszystko, co zakonnik nabył w czasie eksklaustracji, czy to przez własną działalność, czy w odniesieniu do instytutu, nabywa dla instytutu. Ponieważ jednak jest on zobowiązany do zapewnienia sobie utrzymania w okresie eksklaustracji, ma prawo do większego dysponowania swoim majątkiem niż zakonnicy, którzy zamieszkują w domu zakonnym w sposób właściwy [por. Zubert 1996, 282];

9) Decyzja, czy osoba, która ma być eksklaustrowana, może odwiedzać dom zakonny (domy zakonne) instytutu, a jeśli tak, obowiązek uprzedniego poinformowania przełożonego (najwyższego przełożonego);

10) Warunki, na jakich eksklaustrowany zakonnik może powrócić do życia wspólnotowego w domu zakonnym przed wygaśnięciem mocy prawnej indultu eksklaustracji (jeśli nadal istnieją powody, dla których indult eksklaustracji został udzielony);

11) Inne obowiązki zakonnika podczas eksklaustracji (np. informowanie przełożonego o miejscu zamieszkania, numer telefonu, obowiązek regularnych zgłoszeń do przełożonego; możliwość lub konieczność uczestniczenia w rekolekcjach, itp.);

12) Dalsze ewentualne wyjaśnienia: indult eksklaustracji może oczywiście zawierać inne elementy, które mogą się różnić w zależności od poszczególnych instytutów zakonnych i tego, czy eksklaustracja odbywa się na prośbę czy z mocy nakazu. Obejmują one na przykład pozwolenie na korzystanie z majątku należącego do instytutu do celów osobistych podczas eksklaustracji, opłacanie ubezpieczenia zdrowotnego i socjalnego, pozwolenie na podjęcie pracy niezgodnej ze statusem religijnym (biznes, kariera polityczna) [Ruessmann 1995, 36-37].

Z drugiej strony, wewnętrzne zobowiązania nie muszą być ustalane i tylko do zakonnika należy decyzja, jak do nich przystępować. Mówimy tu o kontemplacji, zjednoczeniu z Bogiem przez modlitwę, częstym uczestnictwie we Mszy świętej i Komunii świętej, adoracji, czytaniu Pisma Świętego, odmawianiu Liturgii Godzin według przepisów własnego zakonu, innych aktach pobożności, odmawianiu różańca (por. kan. 663), codziennym rachunku sumienia i częstym przystępowaniu do sakramentu pokuty (por. kan. 664), mądrego korzystania ze środków społecznego przekazu (por. kan. 666), a dla duchownych stałej formacji teologicznej (por. kan. 279 § 2). Należy ostrożnie i za zgodą przełożonych, nawet w czasie eksklaustracji, podchodzić do ewentualnego zaangażowania zakonnika w sprawowanie władzy świeckiej, zarządzanie cudzym majątkiem, poręczenia itp. (por. kan. 285), prowadzenie działalności handlowej (por. kan. 286), udział w partiach i związkach politycznych (por. kan. 287 § 2), dobrowolne wstąpienie do służby wojskowej (por. kan. 289 § 1). Zwyczajna eksklaustracja kończy się wraz z upływem czasu, na jaki została udzielona czy też na skutek ustania przyczyny, która była podstawą jej udzielenia, bądź też w następstwie dobrowolnej rezygnacji zainteresowanego zakonnika (por. kan. 71) lub na mocy decyzji udzielającego indultu, podyktowanej dobrem instytutu czy samego zainteresowanego [Stokłosa 2014, 55-56]¹⁹.

---

¹⁹ Autor wskazuje tutaj na różne procedury dotyczące powrotu zakonnika w każdej z tych trzech sytuacji, eksklaustracja kończy się wraz z upływem czasu i nie są potrzebne żadne inne rozwiązania, zakonnik powraca do wspólnoty, do której jest przydzielony. Jeśli ustaną przyczyny eksklaustracji, zakonnik ma poinformować o tym przełożonego i również powrócić do wspólnoty. Dzień powrotu powinien być odpowiednio

4. OPIEKA INSTYTUTU ZAKONNEGO NAD CZŁONKIEM, KTÓRY ZOSTAŁ EKSKLAUSTROWANY

Eksklastrowana osoba pozostaje członkiem instytutu zakonnego nawet podczas eksklastrowacji, chociaż jej obowiązki są zminimalizowane. Jeśli eksklastrowany zakonnik jest duchownym, jego inkardynacja do instytutu zostaje zachowana. Ślub posłuszeństwa, choć zmodyfikowany, nadal wiąże zakonników, a odpowiedzialność i troska przełożonych również ich wiąże [Kiwior 1995, 136]. Przełożony zakonny ma pilnować, aby zakonnik pozostał wierny swojemu powołaniu w okresie eksklastrowacji i wypełniał obowiązki właściwe jego nowemu sposobowi życia. Sprawy duchowe i materialne w czasie eksklastrowacji powinny być uregulowane w indulcie. Jeśli nie są one uregulowane, z pewnością należy określić sposób i częstotliwość kontaktu zakonnika z instytutem zakonnym w czasie eksklastrowacji (np. wyznaczony brat do kontaktu, w jaki sposób zakonnik będzie informowany i informował przełożonych i jak często, czy oczekuje się regularnych wizyt brata lub jego wizyty we wspólnocie). Zakłada się, że eksklastrowany zakonnik podlega przełożonemu swojej macierzystej wspólnoty, ale może to zostać ustalone inaczej, zwłaszcza jeśli powodem do eksklastrowacji były spory wewnątrz macierzystej wspólnoty. Przyczyną kontaktu jest odpowiedzialność przełożonego wyższego, ale także „zwykła ludzka wspólnotowość”, której oczekuje się w rodzinie zakonnej. Przełożony wyższy powinien utrzymywać regularny kontakt z zakonnikiem, zwłaszcza w miesiącach poprzedzających wygaśnięcie indultu, aby można było podjąć odpowiednie dalsze kroki (powrót do wspólnoty, przedłużenie eksklastrowacji, przeniesienie do innej wspólnoty zakonnej, przejście do sekularyzacji, istnieje kilka możliwości). Zwłaszcza w przypadku nałóże-

---

odnotowany w aktach osobowych zakonnika. Ale jeśli zakonnik nie wróci do wspólnoty, wówczas najwyższy przełożony powinien wydać stosowny dekret deklarujący zakończenie eksklastrowacji zakonnika z racji ustania przyczyn, dla których jej udzielono. Od dnia jego prawnej notyfikacji bądź od dnia określonego w samym dekrete jest liczony czas nielegalnego przebywania zakonnika poza wspólnotą, w sytuacji, gdy powrót nie nastąpił w określonym czasie do wyznaczonej wspólnoty zakonnej. Jeśli eksklastrowanie kończy się na skutek dobrowolnej rezygnacji zakonnika z dalszego przebywania na eksklastrowacji, zakonnik powinien o tej decyzji poinformować najwyższego przełożonego (osobiście bądź za pośrednictwem kompetentnych przełożonych). Nie wymaga to akceptacji ze strony władz instytutu, gdyż przełożeni mają obowiązek przyjąć zakonnika, chyba że wystąpią uzasadnione przesłanki za wystąpieniem do kompetentnej władzy kościelnej o nałożenie eksklastrowacji.

nia eksklustracji przełożony instytutu powinien uczynić wszystko, co możliwe, aby pobyt zakonnika poza wspólnotą był odpowiedni i godny oraz powinien pomóc mu w znalezieniu lub zapewnieniu w inny sposób środków do życia. Jeśli brat lub siostra są eksklustrowani w celu długotrwałego leczenia lub studiów, kwestie te są zwykle załatwiane (ubezpieczenie zdrowotne i społeczne, stypendium itp.). Jeśli eksklustrowany jest duchownym, pozostaje również pod opieką ordynariusza miejsca zamieszkania w okresie eksklustracji. Opieka biskupa nie dotyczy tylko spraw materialnych, ale również świadectwa, jakie zakonnik wystawia jako członek duchowieństwa i instytutu życia konsekrowanego. Jeśli nie wypełnia on tych zobowiązań, biskup lub przełożony zakonny powinien interweniować (włącznie z możliwością podjęcia działań dyscyplinarnych lub zawieszenia indultu eksklustracji). Jeśli zakonnik nie jest duchownym i nie jest w inny sposób zabezpieczony w podstawowy sposób, przełożony musi zapewnić, że warunki materialne są zapewnione w jakiś sposób (wsparcie społeczne, wsparcie z instytutu zakonnego, pomoc w znalezieniu zatrudnienia, zakwaterowania, itp.) Jest więc praktycznie możliwe spisanie umowy z osobą eksklustrowaną, która określa, w jaki sposób będzie ona utrzymywana, z czego będzie żyć, w jaki sposób będzie rozliczać się ze swoich dochodów i wydatków, pozostając jednocześnie związaną ewangeliczną radą ubóstwa²⁰, ewentualnie otrzymując pensję. Warunki eksklustracji, zwłaszcza te określone w indulcie, mogą być również podstawą do odwołania indultu i nakazania zakonnikowi powrotu do wspólnoty, jeśli nie spełni on tych warunków.

ZAKOŃCZENIE

Możemy zatem podsumować, że eksklustracja jest szczególną formą legalnej nieobecności w domu zakonnym. Skutki wszystkich trzech rodzajów eksklustracji (zwyczajnej, nałożonej i mniszek) są zasadniczo podobne. Zakonnik zostaje zwolniony jedynie z tych obowiązków zakonnych, których nie może wypełnić w nowym sposobie swojego życia. Eksklustracja

---

²⁰ Interpretacja zasad dotyczących rady ubóstwa sugeruje, że zarobki są w okresie ślubów przekazywane wspólnocie lub instytutowi, ale tak nie jest w przypadku osób eksklustrowanych – zwykle sam zakonnik rozporządza nimi w uzgodnieniu z przełożonymi.

nie jest z konieczności drogą do opuszczenia instytutu, ale raczej środkiem, który ma pomóc zakonnikowi w rozwiązaniu aktualnych problemów i pomóc jemu i instytutowi w znalezieniu nowej drogi do pozostania zakonnikiem. Może być także narzędziem do zachowania integralności i pokoju życia braterskiego we wspólnocie lub w prowincji. Nie jest to sposób na pozbawienie się kłopotliwego zakonnika, ponieważ opieka przełożonych w określony sposób w czasie eksklaustracji nad zakonnikiem ma być zachowana. Niektóre prawa i obowiązki są tymczasowo tracone, inne modyfikowane. Zakonnik nigdy nie jest zwolniony ze ślubów, które złożył, ani z obowiązków wynikających ze święceń, jeśli jest duchownym. Odpowiedzialnością przełożonych jest dopilnowanie, aby prawa i obowiązki zakonników zostały określone: najlepiej bezpośrednio w indulcie eksklaustracji, ale ponieważ nie zawsze tak jest, konieczne jest określenie ich przynajmniej w (pisemnej) umowie dotyczącej praw i obowiązków między zakonnikiem a przełożonym. Jest to konieczne zwłaszcza w przypadku eksklaustracji nałożonej. Zapewniłoby to lepszą stabilność prawną obu stronom, co może być pomocą w zapobieganiu nieporozumieniom, tak aby eksklaustracja jako instrument prawny mogła być wykorzystywana z lepszym skutkiem i być ukierunkowana na dobro zarówno zakonnika, jak i instytutu.

PIŚMIENNICTWO

- Andrés, Domingo J. 1999. *Il dirrito dei religiosi, Commento esegetico al codice*. Roma: EDIURCLA.
- Kałowski, Julian. 1999. *Życie braterskie we wspólnocie*. Warszawa: ATK.
- Kiwior, Wiesław. 1995. „Procedura obowiązująca przy eksklaustracji, sekularyzacji i wydalaniu z instytutów życia konsekrowanego.” *Prawo Kanoniczne* 38, nr 3-4:119-63.
- Kowal, Janusz. 1997. „Indult eksklaustracji w normach Kodeksu Prawa Kanonicznego i praktyce Kurii Rzymskiej.” *Prawo Kanoniczne* 40, nr 1-2:115-46.
- Menke, Monika. 2017. „Kluzura mniszek po konstytucji apostolskiej Vultum Dei quaerere.” *Kościół i Prawo* 6 (19), nr 1:91-114.
- Ruessmann, Madeleine. 1995. *Exclaustration. Its Nature and Use According to Current Law*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana.
- Stokłosa, Marek. 2014. „Eksklaustracja zakonnika w świetle KPK/83 i jej aktualna problematyka w praktyce instytutów zakonnych.” *Prawo Kanoniczne* 57, nr 4:37-64.
- Zubert, Bronisław W. 1996. *Řeholní právo, Instituty zasvěceného života a společnosti apoštolského života*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o.

Prawa i obowiązki eksklaustrowanego zakonnika/zakonnicy

Abstrakt

Artykuł zajmuje się eksklaustracją zakonnika z naciskiem na prawa i obowiązki w takiej nowej sytuacji. Te prawa i obowiązki powinny być określone najlepiej w indultie eksklaustracji. Jeśli nie, dobrym pomysłem byłoby, aby wyższy przełożony zakonny sporządził umowę z zakonnikiem dotyczącą tych praw i obowiązków. Eksklaustracja niekoniecznie jest prekursorem odejścia zakonnika, ale prawnym sposobem radzenia sobie z konkretną problematyczną sytuacją – zarówno dla wspólnoty, jak i dla członka instytutu, który jest obecnie eksklaustrowany. Z tego powodu konieczne jest zapewnienie pewności prawnej zarówno eksklaustrowanemu zakonnikowi, jak i instytutowi.

Słowa kluczowe: eksklaustracja; życie zakonne; duchowni zakonni; mniszki; prawa i obowiązki zakonników/zakonnicy.

The Rights and Obligations of an Exclausted Monk/Nun

Abstract

The article focuses on the exclaustation of a religious with an emphasis on the rights and duties in this new situation. These rights and duties should be specified preferably in the indult of exclaustation. If not, it would be a good idea for the major religious superior to draw up an agreement with the religious about these rights and obligations. An exclaustation is not necessarily a precursor to the departure of the religious, but a legal way of dealing with a particular problematic situation – both for the community and for the member currently being exclausted. For this reason, we also consider it necessary to ensure the legal certainty of both the exclausted religious and the institute in an unambiguous way.

Keywords: exclaustation; religious life; religious cleric; nuns; rights and duties of religious.

Information about Author: DR. MONIKA MENKE – Palacký University Olomouc; correspondence address: Univerzitní 22, 771 11 Olomouc, Czech Republic; e-mail: monika.menke@upol.cz; <https://orcid.org/0000-0002-2814-2524>